

УДК 342.9+343.2

В.В. Комлик

аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»,
голова Адвокатського об'єднання «Едвайс»

Роль складу правопорушення при застосуванні галузевої юридичної відповідальності

У статті досліджено питання взаємозалежності категорії «склад правопорушення» та юридичної відповідальності.

Ключові слова: склад правопорушення, юридична відповідальність, галузі права.

В.В. Комлик

аспірант,
Університет економіки та права «КРОК»,
председатель Адвокатского объединения «Эдвайс»

Роль состава правонарушения при применении отраслевой юридической ответственности

В статье исследованы вопросы взаимозависимости категории «состав правонарушения» и юридической ответственности.

Ключевые слова: состав правонарушения, юридическая ответственность, отрасли права.

V. Komlyk

Postgraduate student,
«KROK» University,
Head of Advocacy Association “Edwais”

The Role of the Composition of Offense when Applying the Sectoral Legal Responsibility

This article explores the issue of interdependence category “of the offense” and legal liability.

Keywords: the offense, legal liability, the legal field.

Постановка проблеми

Важко переоцінити значення та роль складу правопорушення у процесі застосування галузевої юридичної відповідальності, де йому відводиться центральне місце. Мова йде про те, що без складу

самого галузевого правопорушення не є можливим притягнути особу чи іншого суб'єкта права до юридичної відповідальності. Така роль складу правопорушення у процесі застосування галузевої юридичної відповідальності є центральною, однак не

єдиною. Інші властивості галузевого складу правопорушення можна визначити шляхом споглядання окремих його елементів, згідно з традиційним трактуванням – це об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Водночас сьогодні відсутні наукові розробки у частині пояснення науково-правового зв'язку між окремими елементами складу правопорушення та юридичною відповідальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вказаній проблематиці присвячено праці М.С. Князькова, Ю.В. Бауліна, М.С. Кельмана, О.Г. Мурашина, А.М. Колодія, В.С. Нерсисянца.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Детальному науковому аналізу було піддано окремі елементи складу правопорушення у їх взаємозв'язку із юридичною відповідальністю, зокрема йдеться про необхідність з'ясувати, як той чи інший елемент складу правопорушення впливає на процес реалізації юридичної відповідальності.

Формування цілей статті

Мета статті – проаналізувати взаємозв'язок між складом правопорушення (його елементами) та юридичною відповідальністю в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження

Великий Афінський філософ Аристотель назвав людину «суспільною твариною», маючи на увазі, що людина постійно спілкується з собою подібними, вступає в суспільні відносини [1, с. 35]. Норма права, як правило, реалізується шляхом впливу на суспільні відносини та виражається у формі дозволу, заборони, зобов'язання та заохочення. Такі правила поведінки також можна описати через склад правомірного діяння, протиставивши його складу правопорушення. Досить часто законодавець, регулюючи суспільні відносини, не дотримується принципу відповідності, за яким склад правомірного діяння повинен

відповідати за своєю структурою складу правопорушення. Більше того, такі склади за своєю формальною конструкцією повинні бути практично дзеркальними (об'єкт правомірного складу діяння відповідає об'єкту правопорушення; суб'єкт правомірного діяння відповідає суб'єкту правопорушення), а окремі елементи діаметрально протилежними (зокрема, в об'єктивній стороні).

Одразу ж зазначимо, що юридична відповідальність є видовим поняттям в порівнянні із родовою соціальною відповідальністю, і співвідносяться вони між собою як загальне та часткове. Умовно кажучи, будь-яка юридична відповідальність є за своєю природою соціальною, та не будь-яка соціальна відповідальність є правовою чи юридичною. В доповнення до вище викладеного хотілося б лише вказати, що право існує для суспільства, а не суспільство для права. Юридична відповідальність здійснюється в межах правовідносин між суб'єктом, який порушив приписи правової норми, з одного боку, і державою в особі її органів чи інших організації, що уповноважені визначити щодо порушника міру відповідальності на підставі правових норм, – з іншого [2, с. 357].

Юридична відповідальність (від лат. *juridicus* – судовий) – це встановлений законодавством і забезпечений державою обов'язок правопорушника зазнати втрати (збитку) певних благ, належних йому цінностей (позбавлення волі, права обіймати певну посаду тощо). Як і соціальна відповідальність, юридична рівною мірою репрезентована у єдності двох аспектів: позитивного та негативного. Так, позитивна (добровільна) юридична відповідальність втілюється у реакції суб'єкта на виконання норм права, у його соціально корисній поведінці, а негативна (примусова), своєю чергою, – це реакція на факт порушення норм із застосуванням визначених заходів примусу. Варто також вказати на існування іншої точки зору, відповідно до якої перспективна (позитивна) юридична відповідальність – це сумлінне та добровільне виконання своїх обов'язків, а ретроспективна – це специфічна форма взаємовід-

носин між державою та особою, яка вчинила правопорушення, в результаті яких відбувається засудження діяння суб'єкта правопорушення та покладення на нього обов'язку зазнати покарання.

Об'єкт правопорушення несе в собі *інформаційний* контекст, даючи суб'єктам права можливість осмислити те, які ж суспільні відносини поставлені під охорону права (закону). Відповідно, надається орієнтир для їхньої класифікації у залежності від суспільної цінності (більш ціннісні об'єкти правового регулювання, як правило, передбачають більш сувору юридичну відповідальність та детальнішу регламентацію процедур). Об'єктивна сторона складу правопорушення, своєю чергою, моделює бажану для суспільства в цілому форму поведінки суб'єктів права (які діяння є суспільно корисними / нейтральними, а які суспільно небезпечними / шкідливими). Порівняно менше інформаційне наповнення несе у собі суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Під час дослідження питання щодо правових наслідків встановлення (фіксації) складу (галузевого) правопорушення у цій роботі постійно підкреслювалася теза про імперативний характер правових наслідків, які виникали у зв'язку із вчиненням правопорушення, та про їхній невідворотний характер. В силу чого необхідно зазначити і те, що встановлення у діях особи складу правопорушення не породжує безумовного обов'язку винної особи зазнати несприятливих наслідків. Таке встановлення, в окремих випадках та, як правило, у приватноправових галузях права, лише є підставою для виникнення у потерпілої особи права покласти обов'язок покарання на винну особу. Також в окремих випадках винна особа може й не чекати моменту, коли потерпіла особа реалізує власне право на застосування покарання до винної особи, і в добровільному порядку, самостійно відшкодовує всі збитки, завдані вчиненим правопорушенням. Для прикладу, прострочивши термін виконання підрядних робіт, субпідрядник, не чекаючи претензії чи позову генерального підрядника, в добровільному порядку та з власної ініціативи може сплатити всі

штрафні санкції, пов'язані із таким простроченням.

Отже, залежно від підстав для реалізації, правові наслідки встановлення складу правопорушення можна поділити на добровільні та примусові. Окремо можна вказати, що встановлення складу правопорушення має також і такий наслідок, як *моделювання майбутнього розвитку суспільних відносин*.

Соціальне та цільове призначення складу правопорушення, його цінність і значущість, розкривається через його функції як правового феномена, якими є основні напрями дії складу правопорушення на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, правосвідомість та правову культуру.

До основних функцій галузевого складу правопорушення ми також можемо віднести: (1) регулятивну (відбувається вплив на діяння учасників суспільних правовідносин, спонукання їх до розгляду власної поведінки з позиції законодавчо встановлених приписів, заборон та дозволів); (2) превентивна (здійснюється моделювання поведінки, за вчинення якої на особу чекає застосування покарання; таке моделювання змушує особу утриматися від караних дій (бездіяльності) та, відповідно, тим самим попереджається розвиток протиправного варіанта поведінки у майбутньому); (3) каральна (встановлення у діях особи складу правопорушення надає управненому суб'єкту право (покладає обов'язок) застосувати юридичну відповідальність до винної особи); (4) відновлювальна (склад правопорушення фіксує коло суспільних правовідносин, яким при вчиненні правопорушення було завдано шкоди і, тим самим, створює можливість для адекватного відновлення порушеного права відповідно до його природи); (5) виховна (відбувається вплив на індивідуальну та групову свідомість, на внутрішній світ шляхом демонстрації цінностей, що поставлені під юридичну охорону).

Не важко помітити й те, що функції складу правопорушення мають багато спільного із функціями юридичної відповідальності, що є цілком логічним та закономірним, оскільки два вищевказані

правові інститути необхідно розглядати у контексті єдиного процесу покладення юридичної відповідальності, за якого склад правопорушення без можливості застосування юридичної відповідальності втрачає будь-яку суть та зміст, аналогічно як і покладення юридичної відповідальності без встановлення складу правопорушення є абсурдним.

Повертаючись до конкретизації думки щодо значення та ролі складу правопорушення у процесі застосування галузевої юридичної відповідальності, зауважимо, що у даному випадку нам необхідно відповісти на запитання щодо співвідношення між собою правових наслідків встановлення складу правопорушення у загальній теорії права та в галузевих теоріях, а саме: чи є вони тотожними? Якщо ні, то яку з нижче поданих моделей співвідношення наслідків встановлення складу правопорушення необхідно застосовувати у майбутньому?

Нагадаємо, що у загальній теорії права правові наслідки встановлення складу правопорушення полягають у:

1. виникненні у потерпілої особи:

1.1. суб'єктивного права (потенційної можливості) на захист;

1.2. суб'єктивного права (потенційної можливості) на застосування у майбутньому юридичної відповідальності до винної особи;

2. виникненні у держави та інших органів владного правозастосування публічного імперативного обов'язку притягнути винну особу до відповідальності;

3. виникненні у винної особи публічного, імперативного обов'язку зазнати адекватного та справедливого покарання.

З урахуванням вище викладених тез та керуючись при цьому загальною методологією і принципами юридичної науки у цілому, вважаємо, що для співвідношення правових наслідків встановлення складу правопорушення у загальній теорії права та у галузевих теоріях нам необхідно за-

стосувати третю із вище запропонованих моделей, за якої роль та значення встановлення складу правопорушення у процесі застосування галузевої юридичної відповідальності є повністю ідентичними відповідним правовим наслідкам, визначеним у загальній теорії права.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, ми приходимо до висновку про те, що встановлення (фіксація) складу правопорушення у процесі застосування галузевої юридичної відповідальності є юридичним фактом, який породжує, змінює та припиняє правові відносини, змістом яких є, з однієї сторони, надання суб'єкту правозастосування потенційного права притягнути винну особу до покарання, а з іншої – виникнення у правопорушника обов'язку зазнати адекватної юридичної відповідальності. До цього часу проблема співвідношення складу правопорушення та юридичної відповідальності не порушувалася та в наукових роботах не досліджувалася. Тривалий час в теорії права, як галузі науки, виникали поодинокі питання лише щодо її окремих аспектів. Такий стан речей, крім наявності інших факторів впливу, можна пояснити доктринальним орієнтиром на фіксацію залежності юридичної відповідальності виключно від ціннісних категорій.

Головна роль складу правопорушення полягає у розмежуванні правомірною діяння від протиправного. При цьому формується правова культура та система знань відносно того, що саме перебуває під охороною закону (об'єкт), які дії можуть завдати шкоди іншим учасникам (об'єктивна сторона), хто саме може відповідати за такі дії (суб'єкт) та яким при цьому повинен бути психічний стан особи (суб'єктивна сторона). Також, з філософської точки зору, склад правопорушення дає можливість людині спроектувати як власну майбутню поведінку, так і поведінку інших учасників відносин.

Література

1. Копиленко О.Л. Правознавство: Навчальний посібник. – К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 400 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.